

Г. В. Попова

galinasan@ukr.net

О. М. Грінченко

olesya.amber@gmail.com

Когнітивний компонент профідентичності у студентів–психологів

Popova H. V. Cognitive component of professional identity of students-
psychologists / H. V. Popova, O. M. Hrinchenko // Problems of Modern Psychology :
Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,
G. S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science
of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 38. –
Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 325–339.

**H. V. Popova, O. M. Hrinchenko. Cognitive component of professional
identity of students-psychologists.** The article presents the results of the
study of the dynamics of future psychologists' professional identity forma-
tion during their studies at the university with the help of a questionnaire
on the professional identity of students (authored by V.S. Rodygina).

The content of the cognitive component of the students-psychologists'
professional identity in the notions concerning the chosen profession from
the first to the fifth courses is analyzed with the help of content analysis of
reflexive works on the topic «My future profession and me».

It is shown that when teaching students-psychologists there are changes
in both views on the profession of a psychologist, and in the proper
sense of self-understanding in this profession.

It is found out that the image of future psychologists about profes-
sional activity is different at each stage of the training. The image of the
profession among first-year students is characterized by the prevalence of
idealized ideas about the content of psychologists' activities, however, stu-
dents of the senior courses understand the meaning of the work of a psy-
chologist more profoundly and demonstrate knowledge of specific types of
psychological activities. The initial stage of training is characterized by the
definition of one's own professional intentions, an acquaintance with the
professionally important qualities of a professional psychologist occurs.
The final stage of vocational training is characterized by the self-develop-
ment as a subject of professional activities, determination of ways of self-
realization of the desired professional future.

It is concluded that in the process of professional training the stu-
dents' perception of their professional future becomes deeper and differen-

H. V. Popova – the scientific contribution of the co-author is 50% ,

O. M. Hrinchenko – the scientific contribution of the co-author is 50% .

tiated, such reflecting the objective and subjective notions of the work of a psychologist.

Key words: professional self-determination, professional identity, students, future psychologists, cognitive component, personal representations, higher education, studying at a higher educational establishment.

Г. В. Попова, О. М. Грінченко. Когнітивний компонент профідентичності у студентів-психологів. У статті представлено результати дослідження динаміки формування професійної ідентичності майбутніх психологів під час навчання у виші за допомогою опитувальника професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (авторська розробка У. С. Родигіної).

Проаналізовано зміст когнітивного компонента професійної ідентичності студентів-психологів в уявленнях щодо обраної професії з першого по п'ятий курси навчання за допомогою контент-аналізу рефлексивних творів на тему «Я і моя майбутня професія».

Показано, що під час навчання у студентів-психологів відбуваються зміни як у поглядах на професію психолога, так і у власному розумінні себе в цій професії.

З'ясовано, що уявлення майбутніх психологів щодо професійної діяльності відрізняються на кожному етапі навчання. Образ професії у студентів-першокурсників характеризується переважанням ідеалізованих уявлень про зміст діяльності психологів, однак студенти старших курсів глибше розуміють сенс роботи психолога і демонструють знання конкретних видів психологічної діяльності. Початковий етап навчання характеризується визначенням власних професійних намірів, відбувається ознайомлення з професійно важливими якостями психолога-професіонала. Завершальний етап професійного навчання характеризується розвитком уявлень про себе як суб'єкта професійної діяльності, визначенням шляхів та способів самореалізації бажаного професійного майбутнього.

Зроблено висновок, що у процесі професійного навчання уявлення про своє професійне майбутнє в студентів стають більш глибокими і диференційованими, такими, що відображають об'єктивні й суб'єктивні уявлення щодо праці психолога.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійна ідентичність, студенти, майбутні психологи, когнітивний компонент, особистісні уявлення, вища освіта, навчання у виші.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Забезпечення майбутніх фахівців реальною можливістю не просто засвоїти запропонований освітнім стандартом певний набір знань і навичок, а й сформуватися в якості суб'єкта професійної діяльності, є однією з найголовніших умов успішного функціонування моделі навчально-професійної діяльності, яка реалізується в освітньому просторі вишу. Однак на сьогодні консервативність чинної

системи вищої професійної освіти і соціально-організаційного середовища професійної життєдіяльності майбутніх спеціалістів почасти не сприяють становленню студента як особистості. Особливо ж становлення фахівця-психолога і необхідною умовою є обов'язковий розвиток його саме як особистості.

Важливим аспектом професійного становлення особистості є ідентифікація людини з професією, яку вона здобуває, та формування позитивного образу «професійного Я». Але, як показують реалії сьогодення, процеси девальвації трудових цінностей і маргіналізації багатьох професійних співтовариств, зокрема психологічних товариств, у сучасному суспільстві загострюють проблему формування професійної ідентичності.

Отже, дослідження питання професійного становлення особистості студентів-психологів на ранньому етапі їх професіоналізації і проблема відсутності чіткого розуміння факторів, що впливають на цей процес в умовах чинної системи вищої професійної освіти, є актуальними темами в теоретичній і практичній наукових сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню професійної ідентичності у своїх наукових доробках приділяли увагу такі вчені, як Г. С. Костюк, Л. С. Рубінштейн, Г. М. Андреева, Т. М. Буякас, Л. В. Долинська, П. В. Лушин, Л. В. Ткачук та ін. [8]. Більшість учених переконані, що професійна ідентичність є важливою психологічною складовою процесу становлення майбутнього професіонала, адже вона передбачає розуміння особистістю власної професії, прийняття себе в професії, вміння якісно виконувати свої професійні функції та обов'язки [6, 7].

У межах концепції професійного розвитку Ю. Поваренков визначає феномен професійної ідентичності як провідну тенденцію процесу становлення особистості на професійному шляху [10]. У дослідженнях А. Лукіяничук професійна ідентичність розглядається як динамічна система, що формується в процесі професійної освіти та впливає на формування професійної майстерності майбутнього спеціаліста [9].

Загалом, можна зазначити, що у працях вітчизняних дослідників професійна ідентичність виступає системним, динамічним і структурним явищем, яке характеризує прийняття індивідом професійних ціннісних позицій та включає професійну самооцінку, професійне самовизначення, що знаходить відображення у рівні задоволеності особистості власною працею, професією, кар'єрою і собою взагалі [3].

Мета статті – окреслити особливості прояву когнітивного компонента професійної ідентичності студентів-психологів за допомогою уявлень щодо обраної професії під час навчання у виші.

Виклад основного матеріалу. Вибір зазначених методик («Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів» У. С. Родигіної та рефлексивний твір на тему «Я і моя майбутня професія») був обумовлений тим, що процес формування професійної ідентичності не завжди усвідомлюється людиною (Н. Л. Іванова і Є. В. Конєва), а формування ідентичності сучасного професіонала і його уявлень про власне місце і роль у професійній діяльності й середовищі, без якого неможливе професійне становлення майбутнього фахівця, часто носить невиразно усвідомлений характер (Т. М. Буюкас).

У нашому дослідженні брали участь студенти-психологи, які навчаються в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ») на кафедрі педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна, спеціальність «Психологія».

Зосередимо увагу на тому, що при визначенні рівня професійної ідентичності студентів-психологів за методикою У. С. Родигіної виокремлено 9 типів сформованості професійної ідентичності, спираючись на які нами було визначено змістовний взаємозв'язок з уявленнями щодо обраної професії студентів-психологів за допомогою їх творів.

Розглянемо результати, отримані в ході аналізу робіт студентів-психологів із першого до п'ятого курсів навчання. Спочатку дані було розподілено за першими трьома типами професійної ідентичності, що зображено на рис. 1. Вони об'єднані за показником пасивного рівня активності респондентів щодо оволодіння майбутньою професією, але різняться за якістю емоційного відношення до неї, а саме позитивного, нейтрального та негативного.

Тип 1 – пасивна позиція з негативним ставленням; тип 2 – пасивна позиція з нейтральним ставленням; тип 3 – пасивна позиція з позитивним ставленням. Як бачимо на рис. 1, кількість студентів, що належать до 1-го типу, розподілилась таким чином: 1-й курс – 0,5%, 2-й курс – 1,5%, 3-й курс – 14,2%, 4-й курс – 7,6%, 5-й курс – 4%. Студенти, які за результатами опитування належать до цього типу, впевнені, що дана професія не для них, вона не здатна задовольнити їхні потреби, у ній вони не зможуть реалізувати себе.

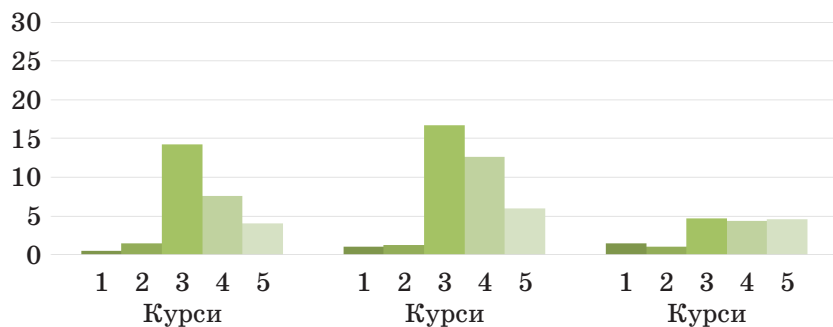

Рис. 1. Розподіл студентів 1–5-го курсів за першим, другим і третім типами професійної ідентичності

Швидше за все, це засвідчує, що настало розчарування в професії. Найбільша кількість студентів, що належать до цього типу, – студенти 3-го курсу навчання (14,2%). Студенти цього типу не поцінують себе як майбутніх психологів-професіоналів і не достатньо обізнані зі знанням майбутніх професійних прав і обов’язків, взаємодія з оточуючими викликає в них певні труднощі. Знання й освіта за фахом не мають великого значення в плануванні майбутнього. Вони ще не знайшли свого покликання, їх цілі не ясні, а життєві плани не визначені.

Студенти 2-го типу (1-й курс – 1%, 2-й курс – 1,2%, 3-й курс – 16,7%, 4-й курс – 12,6%, 5-й курс – 6%) вважають, що освітній рівень, здобутий ними у виші, буде достатнім для подальшого працевлаштування, але певних планів щодо того, де саме вони збираються працювати після закінчення навчання, немає. Емоційне ставлення до отримуваної професії залежить від ситуації в навчальному середовищі, що переважає в даний конкретний час. Також до цього типу належать 16,7% студентів 3-го курсу та трохи менше – 12,6% студентів 4-го курсу. Саме на цей час припадає криза самовизначення, і студенти, котрі її переживають або нещодавно пройшли, хоча й цікавляться під час навчання окремими предметами і темами, все-таки вважають, що багато з того, що вивчається, насправді навряд чи знадобиться в житті. Професія психолога не задовольняє їх потреб, відповідно, у них немає бажання присвятити себе обраному виду діяльності.

Студенти 3-го типу (1-й курс – 1,5%, 2-й курс – 1%, 3-й курс – 4,7%, 4-й курс – 4,4%, 5-й курс – 4,6%) демонструють позитивне емоційне ставлення до отримуваної майбутньої професії. Вони є, здебільшого, «мрійниками», аніж «діячами». Цей тип найменш

виражений на всіх курсах навчання, до нього належить щонайбільше 4,7% студентів 3-го курсу і майже стільки ж студентів 4-го (4,4%) та 5-го (4,6%) курсів.

Далі розглянемо наступні четвертий, п'ятий та шостий типи професійної ідентичності, зображені на рис. 2. Вони відрізняються якістю емоційного відношення респондентів до обраної професії, але об'єднані за показником середнього рівня активності.

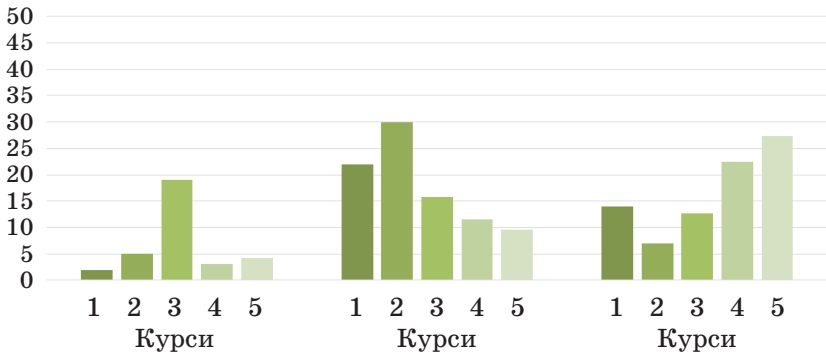

Рис. 2. Розподіл студентів 1–5-го курсів за четвертим, п'ятим та шостим типами професійної ідентичності

Тип 4 – середня активність із негативним ставленням; тип 5 – середня активність із нейтральним ставленням; тип 6 – середня активність із позитивним ставленням. Студенти, що належать до 4-го типу (1-й курс – 2%, 2-й курс – 5%, 3-й курс – 19%, 4-й курс – 3%, 5-й курс – 4,2%), мають негативні емоції щодо обраної професії. Але до різних навчально-професійних ситуацій ці студенти можуть ставитися по-різному: або активно ставити цілі й виконувати задумане, або пускати все на самоплив. Саме на 3-му році навчання відбувається загострення вищезазначеної ситуації, і цей тип діагностується у 19% студентів, які, припускаємо, здійснили свій професійний вибір не шляхом самостійних роздумів, а прислухавшись до зовнішніх впливів (авторитетної думки батьків, друзів, романтичних уявлень, стереотипів у суспільстві тощо). На час початкових років навчання (1-й та 2-й курси) це може забезпечувати комфортний стан, дозволяючи уникнути переживань із приводу власного майбутнього. Але існує ризик, що обрана таким чином професія не зможе задовольнити інтересів самої людини і не відповідатиме її здібностям.

У студентів 5-го типу (1-й курс – 22%, 2-й курс – 30%, 3-й курс – 15,8%, 4-й курс – 11,6%, 5-й курс – 9,6%) немає вира-

жених тенденцій, показники знаходяться на середньому рівні. Потенційно студенти цього типу за певних обставин можуть перейти в будь-який інший тип. Зазначений тип найбільше притаманний студентам 2-го курсу навчання (30%). Це зумовлено тим, що на початкових курсах навчання студенти ще не накопили достатню кількість професійно важливих знань. Унаслідок цього відсутнє повністю сформоване уявлення щодо майбутньої професії. Тому впродовж подальшого навчання кількість студентів цього типу неухильно зменшується.

Позиція студентів 6-го типу (1-й курс – 14%, 2-й курс – 7%, 3-й курс – 12,6%, 4-й курс – 22,4%, 5-й курс – 27,4%) щодо майбутньої професії переважно активна і яскраво виражена: вони вважають її своїм покликанням і одним зі способів самореалізації в житті. Перспектива працювати за фахом викликає позитивні емоції, проте рівень свідомої активності щодо обраної діяльності знаходиться на середньому рівні. Студенти 4-го і 5-го курсів щойно пройшли через «кризу вибору», вони активно досліджують альтернативні варіанти подальшого професійного розвитку і дієво намагаються вийти з цього стану, прийнявши осмислене рішення про своє майбутнє. У більшості студентів четвертого року навчання сформувалася достатня кількість особистісних якостей, які принесуть користь майбутнім фахівцям у їх професійній діяльності, студенти ж 5-го курсу вже почасти здобули досвід роботи, вибір майбутньої діяльності й подальшого працевлаштування стає життєво важливим питанням, що потребує найшвидшого вирішення.

Сьомий, восьмий та дев'ятий типи професійної ідентичності, котрі об'єднані за показником високого рівня активності щодо професії, яку здобувають студенти, та відрізняються за якістю емоційного відношення зображені на рис. 3.

Тип 7 – активна позиція з негативним ставленням; тип 8 – активна позиція з нейтральним ставленням; тип 9 – активна позиція з позитивним ставленням). Незважаючи на те, що у студентів 7-го типу (1-й курс – 0,3%, 2-й курс – 2%, 3-й курс – 4,2%, 4-й курс – 2%, 5-й курс – 0,4%) присутні негативні емоції щодо цієї професії й усього, що з нею пов'язане, вони прагнуть досягти певних поставлених цілей і вершин у даній сфері й виявляють значну активність у навчально-професійній діяльності. Можна припустити, що існують якісь зовнішні важелі, які сприяють їх активності, крім змісту самої майбутньої професії (соціальні зобов'язання, батьківська думка тощо). Розчарування ж приходить, тому що студенти усвідомлюють, що їхні очікування не

відповідають повною мірою реаліям професії, характерна відсутність міцних чітко окреслених цілей, цінностей і переконань.

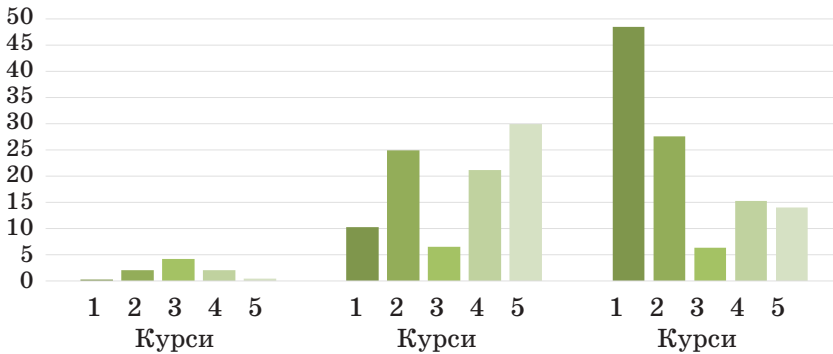

Рис. 3. Розподіл студентів 1–5-го курсів за сьомим, восьмим та дев'ятим типами професійної ідентичності

У студентів 8-го типу (1-й курс – 10,2%, 2-й курс – 24,8%, 3-й курс – 6,5%, 4-й курс – 21,2%, 5-й курс – 29,8%) не простежується яскравих позитивних емоцій, зате простежується позиція активного ставлення до одержуваної професії, яка може бути також позначена як позиція «суб'єкта». Студенти, що мають активну позицію щодо професії, яку здобувають, ставлять собі за мету зростання в професійній сфері й прагнуть цієї мети досягти, планують своє життя в руслі професії, знають, як отримати цікаву для них інформацію, додатково читають спеціалізовані журнали і книги, приділяють багато уваги самоосвіті. У студентів 4-го курсу, які належать до цього типу, присутня впевненість у цілковитій правильності власного вибору свого професійного майбуття. Вони можуть чітко, усвідомлено будувати власне подальше життя, оскільки визначилися з тим, до чого прагнуть і чого бажають. П'ятикурсники, котрим притаманний цей тип, мають високу думку про себе як про психолога-професіонала, вони демонструють обізнаність у своїх правах, добре орієнтуються в колі майбутніх функціональних обов'язків, ретельно працюють над своїм професійним становленням.

Студенти 9-го типу (1-й курс – 48,5%, 2-й курс – 27,5%, 3-й курс – 6,3%, 4-й курс – 15,2%, 5-й курс – 14%) вважають, що професія психолога задовольняє їх потреби і відповідає їх запитам, у ній вони вбачають своє покликання і знаходять спосіб самореалізації. Вони пророховують своє майбутнє так, щоб працю-

вати психологом, ставлять цілі й досягають їх. При першій-ліпшій нагоді намагаються набути досвід практичної психологічної діяльності: читають додаткову психологічну літературу, велику увагу приділяють питанню самоосвіти. Такі студенти характеризуються тим, що вони готові здійснити усвідомлений вибір подальшого професійного розвитку або вже здійснили його. У них наявна впевненість у правильності прийнятого рішення щодо власного професійного майбутнього.

На підставі отриманих результатів можна зробити висновок, що переважна більшість студентів-психологів мають 6-й та 9-й типи професійної ідентичності, яким притаманні ті риси і якості особистості, що відображені в професіограмі психолога і є найбажанішими для успішної самореалізації в цій професії, на відміну від менш вираженої кількості респондентів з 1-м, 2-м та 4-м типами професійної ідентичності, які не мають інтересу до майбутньої професії та самореалізації в практичній психологічній діяльності.

Для виявлення специфіки уявлень щодо сенсу і змісту професійної діяльності психолога студентам-психологам було запропоновано написати твір на тему «Моя майбутня професія». Визначені за його допомогою інформативно-навантажені показники дали змогу прослідкувати динаміку змістовно-сміслових конструктів образу професійної діяльності психолога в уявленнях студентів із першого до п'ятого курсів навчання.

До переліку основних параметрів, за якими було проаналізовано твори студентів-психологів, увійшли: загальні інформативні відомості (обсяг твору, орфографія), показники, що базуються на науково-методологічних вимогах до професійної діяльності психолога (зокрема, етична компетентність, ціннісно-сміслові орієнтації тощо), складові професійної «місії» – сукупність цілей і сенсів діяльності, переконань, мотиваційні, емоційні, ціннісні й морально-етичні характеристики професійної діяльності психолога.

Виходячи з цього, було визначено 7 категорій оцінювання зазначених параметрів: адекватність та відповідність змісту твору заданій темі; емоційна спрямованість викладеного матеріалу (ставлення до обраної професії, ступінь інтересу до неї); проінформованість щодо напрямків діяльності та професійно важливих якостей психолога; схильність до персоніфікації викладеного матеріалу (вирази типу «я як психолог», «нам, психологам», які можуть вказувати на наявність професійних амбіцій або на

актуальність потреби в професійній ідентифікації); етична компетентність (обізнаність у галузі етичних принципів діяльності психолога, розуміння й усвідомлення відповідальності за свої професійні дії); використання професійної лексики (володіння професійною термінологією, інформованість щодо професійної діяльності); обсяг творів (як показник психологічної активності).

Аналіз отриманих даних за кожним курсом навчання засвідчив таке: переважна більшість (62,5%) студентів-першокурсників, котрі мають 6-й та 9-й типи професійної ідентичності, продемонстрували узагальнений, а не конкретизований рівень розуміння значущості професії психолога (у творах відсутня інформація про специфіку напрямків діяльності психолога і зміст його роботи). Відомості щодо професійно важливих якостей психолога представлені фрагментарно, відсутня інформація про існування і значущість етичних норм, а професійна лексика практично не використовується. 5% опитаних, котрі мають 1-й, 2-й, 3-й і 4-й типи, продемонстрували нездатність аргументовано висловлювати конкретну інформацію, що відповідає отриманому ними раніше (і визначеному як низький) рівню усвідомленої активності. Зміст уявлень студентів щодо майбутньої професії має риси неадекватності й суперечливості. Існує певне невміння розрізняти реальні й ідеальні цілі. У мотиваційній сфері першокурсників найбільше виражені потреби в спілкуванні, самоактуалізації, досягненні та професійному самовизначенні. В уявленнях професійної місії переважає створення чогось цінного, прагнення стати хорошим фахівцем і «служіння» (допомагати людям, розуміти іншу людину, зробити світ кращим)

На 2-му курсі навчання найбільша кількість студентів (30%), котрі мають 5-й тип професійної ідентичності, які, відповідно, реалістично уявляють визначення власної професійної компетентності, адже розуміють, що знань із психології у них на даний час мало і недостатньо («мало знаю з теорії»). Також вони усвідомлюють, яких саме знань їм не вистачає і з яких дисциплін: «мені не вистачило знань із такого предмету, як вікова психологія». Найголовніше, студенти розуміють, що необхідно «більше читати» і глибше та ретельніше вивчати дисципліни, які викладаються в рамках навчання. Для студентів другого курсу, котрі належать до 8-го та 9-го типів (52,3%), пріоритетними завданнями психолога-професіонала є: забезпечення безпеки як своєї, так і оточуючих людей, світу загалом, збереження

гармонії з собою і світом, а також прояв самостійності в житті та професії.

Переважає більшість студентів 3-го курсу навчання (65,7%), котрі належать до 1-го, 2-го, 4-го та 5-го типів ідентичності, у своїх творах визначили найбільшою ціннісною орієнтацією свободу (від внутрішніх протиріч та обмежень), до якої вони прагнуть, але продемонстрували, що не вбачають шляхів подолання труднощів, що виникають, у межах навчального процесу за обраною спеціальністю. Провідними потребами за частотою згадування у третьокурсників є потреба в спілкуванні, у досягненні й самореалізації. Емоційно позитивне ставлення до професії зафіксовано лише у 23,6% третьокурсників, що значно менше порівняно з попередніми роками навчання. Це може свідчити про зниження ступеня інтересу й емоційної включеності у процес оволодіння своєю майбутньою професією. Рівень невизначеності в професійній діяльності зростає до третього курсу, що підтверджується зниженням мотивації у студентів на цьому етапі навчання: «Мені б хотілося проходити практику в якомусь психологічному центрі», «Я розчарувалася в обраній професії». На це, зокрема, вказує динаміка зменшення критерію «обсяг твору» – з 16 речень на 1-му та 2-му курсах діапазон скоротився до 8–10, що вказує на тенденцію до зниження загального рівня психологічної активності. Разом з тим, зменшується кількість суджень, що вказують на наявність актуалізованої потреби в професійній ідентичності. Цей факт може бути обумовлений такими причинами, як неконструктивність установок стосовно обраної професії або низький рівень усвідомленості вибору й орієнтація не на смислові підстави професії, а на сучасні професійні тенденції, такі як, наприклад, віяння моди, престижність професії, навчання заради «обкладинки» тощо.

На 4-му курсі навчання 58,8% респондентів, котрі мають 6-й, 8-й та 9-й типи ідентичності, демонструють розуміння значущості професійно важливих якостей та професійних ціннісних орієнтацій у професії психолога. Стаючи ближчими до професійної діяльності, вони починають усвідомлювати недостатність власних професійних знань, умінь, навичок і відзначають, що для того, щоб стати кваліфікованим фахівцем, їм необхідно займатися саморозвитком. Студенти четвертого курсу визначають найбільш значущою особистісною та професійною ціннісною орієнтацією самостійність у думках і вчинках, активну діяльнісну життєву позицію, досягнення особистого успіху шляхом прояву

професійної компетентності відповідно до норм і вимог професійної діяльності. Професійні перспективи зосереджені у сфері досягнення професійної майстерності та здобуття цікавої роботи. Це пояснюється тим, що, стаючи дорослішими й отримуючи професійні знання, вміння і навички, стаючи самостійнішими, студенти відчують себе більш соціально активними, а життя здається їм більш осмисленим.

На 5-му курсі навчання збільшується кількість респондентів, що мають 6-й, 8-й та 9-й типи ідентичності (71,2%). У їх творах спостерігається підвищення рівня обізнаності у сфері етичних принципів діяльності психолога, наявне усвідомлення відповідальності за свої професійні дії. Високий рівень загальної інформованості щодо професійної діяльності засвідчує тенденцію зростання ступеня використання професійної лексики і рівня володіння професійною термінологією. На 5-му курсі студенти орієнтовані на практичну діяльність («треба більше практикуватися») і розуміють, що на цьому етапі навчання необхідно вдосконалювати професійні вміння і навички. Саморозвиток досягає найбільшого рівня осмислення та усвідомлення: студенти рефлексивно аналізують свої почуття, досвід і ставлення до своєї діяльності. Життєві перспективи в них переплетені та тісно пов'язані з професією, із сім'єю і подальшим навчанням.

Висновки. Проведене нами дослідження особливостей професійних уявлень майбутніх психологів щодо обраної професії дозволяє сформулювати такі висновки. У процесі навчання у виші у студентів-психологів відбуваються зміни і в поглядах на професію психолога, й у власному розумінні себе в цій професії. Образ професії у студентів-першокурсників характеризується переважанням ідеалізованих уявлень про зміст діяльності психологів, однак студенти старших курсів глибше розуміють сенс роботи психолога і знають конкретні види психологічної діяльності. Отже, у процесі навчання зменшується протиріччя між уявленнями щодо професії та її реальною сутністю. Життєві перспективи зосереджуються в професійній сфері, власне професійне майбутнє усвідомлюється в розвитку себе як професіонала. Специфіка завершального етапу навчання у виші полягає у формуванні готовності до конкретної професійної діяльності.

Уявлення майбутніх психологів щодо професійної діяльності відрізняються на кожному етапі навчання. Наявність динаміки в розвитку уявлень про професійну діяльність полягає в тому, що початковий етап навчання характеризується визначенням власних професійних намірів, відбувається ознайомлення з про-

фесійно важливими якостями психолога-професіонала. Завершальний етап професійного навчання характеризується розвитком уявлень про себе як суб'єкта професійної діяльності, визначенням шляхів та способів самореалізації бажаного професійного майбутнього. У процесі професійного навчання уявлення про своє професійне майбутнє стають більш глибокими і диференційованими, такими, що відображають об'єктивні й суб'єктивні уявлення щодо праці психолога.

Список використаних джерел

1. Абдуллаева М. М. Профессиональная идентичность личности: психосемантический подход / М. М. Абдуллаева // Психологический журнал. – 2004. – № 2. – С. 86–95.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание : пер. с англ. / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 420 с.
3. Буякас Т. М. О проблемах становления чувства самоидентичности у студентов-психологов / Т. М. Буякас // Вестник Московского университета. Серия 14 : Психология. – 2000. – № 1. – С. 56–62.
4. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : БГУ, 1976. – 176 с.
5. Зеер Э. Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер. – М. : Академический проект, 2003. – 336 с.
6. Иванова Н. Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н. Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2008. – № 1.
7. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
8. Ложкін Г. Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки суб'єкта / Г. Ложкін, Н. Волянюк // Соціальна психологія. – 2008. – № 3.
9. Лукіяничук А. М. Проблема ідентифікації у професійному становленні студентів вищого навчального закладу I–II рівнів акредитації педагогічного профілю [Електронний ресурс] / А. М. Лукіяничук. – Режим доступу : www.narodnaosvita.kiev.ua/vypysku/3/statti/2lukiyanchuk/lukiyanchuk.htm.
10. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю. П. Поваренков. – М. : УРАО, 2002. – 160 с.
11. Попова Г. В. Профессиональное самосознание будущих психологов в условиях выбора специализации / Г. В. Попова //

- Теорія і практика управління соціальними системами. – 2014. – № 3.
12. Родыгина У. С. Диагностика профессиональной идентичности студентов-психологов / У. С. Родыгина // Современные технологии и активные методы обучения в вузе как условие подготовки специалиста : материалы IV межрегиональной межвузовской научно-методической конференции. – Киров : МГЭИ, 2006. – С. 45–50.
 13. Черкашин А. І. Дефініція «професійна індивідуальність» у працях вітчизняних та зарубіжних вчених / А. І. Черкашин // Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід : матер. 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 жовтня 2015 р., м. Харків / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України [та ін.]. – Харків : Вид-во «Діса плюс», 2015. – С. 271–272.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Abdullaeva M. M. Professional'naja identichnost' lichnosti: psihosemanticheskij podhod / M. M. Abdullaeva // Psihologicheskij zhurnal. – 2004. – № 2. – S. 86–95.
2. Berns R. Razvitie Ja-koncepcii i vospitanie : per. s angl. / R. Berns. – M. : Progress, 1986. – 420 s.
3. Bujakas T. M. O problemah stanovlenija chuvstva samoidentichnosti u studentov-psihologov / T. M. Bujakas // Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 14 : Psihologija. – 2000. – № 1. – S. 56–62.
4. D'jachenko M. I. Psihologicheskie problemy gotovnosti k dejatel'nosti / M. I. D'jachenko, L. A. Kandybovich. – Minsk : BGU, 1976. – 176 s.
5. Zeer J. F. Psihologija professij / Je. F. Zeer. – M. : Akademicheskij proekt, 2003. – 336 s.
6. Ivanova N. L. Professional'naja identichnost' v social'no-psihologicheskikh issledovanijah / N. L. Ivanova // Voprosy psihologii. – 2008. – № 1.
7. Klimov E. A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija / E. A. Klimov. – Rostov-na-Donu : Feniks, 1996. – 512 s.
8. Lozhkin G. Profesijna identychnist' v konteksti marginal'noi' povedinky sub'jekta / G. Lozhkin, N. Voljanjuk // Social'na psihologija. – 2008. – № 3.
9. Lukijančuk A. M. Problema identyfikacii' u profesijnomu stanovlenni studentiv vyshhogo navchal'nogo zakladu I–II

- rivniv akredytacii' pedagogichnogo profilju [Elektronnyj resurs] / A. M. Lukijanchuk. – Rezhym dostupu : www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/3/statti/2lukijanchuk/lukijanchuk.htm.
10. Povarenkov Ju. P. Psihologicheskoe sodержanie professional'nogo stanovlenija cheloveka / Ju. P. Povarenkov. – M. : URAO, 2002. – 160 s.
 11. Popova G. V. Professional'noe samosoznanie budushhix psihologov v uslovijah vybora specializacii / G. V. Popova // Teorija i praktika upravlinnja social'nimi sistemami. – 2014. – № 3.
 12. Rodygina U. S. Diagnostika professional'noj identichnosti studentov-psihologov / U. S. Rodygina // Sovremennye tehnologii i aktivnye metody obuchenija v vuze kak uslovie podgotovki specialista : materialy IV mezhregional'noj mezhvuzovskoj nauchno-metodicheskoy konferencii. – Kirov : MGJeI, 2006. – S. 45–50.
 13. Cherkashyn A. I. Definicija «profesijna indyvidual'nist'» u pracjah vitczyznjanyh ta zarubizhnyh vchenyh / A. I. Cherkashyn // Kognityvni ta emocijno-povedinkovi faktory povnoccinnogo funkcionuvannja ljudyny: kul'turno-istorychnyj pidhid : mater. 2-i' Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 23–24 zhovtnja 2015 r., m. Harkiv / In-t psihologii' im. G. S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny [ta in.]. – Harkiv : Vyd-vo «Disa pljus», 2015. – S. 271–272.

Received June 2, 2017

Revised July 7, 2017

Accepted August 4, 2017